

Олена КОВАЛЬЧУК
(м. Київ)

„БОРОТЬБА ЗА ПРАВДУ ПРО ВЕЛИКИЙ ГОЛОД” (ЗАХОДИ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ США І КАНАДИ З ВИЗНАННЯ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 років В УСРР)

Проблема голодомору 1932–1933 рр. в УСРР постійно була і є в полі зору української діаспори, починаючи з трагічних подій і протягом десятиліть, коли на материковій Україні замовчувався навіть сам факт існування. Вона все робила, щоб світова громадськість дізналась про справжнє становище в радянській Україні і зумовити уряд СРСР прийняти допомогу. Як писав часопис „Новий шлях”, що видається у Канаді, вона „била в усі дзвони, щоб світ почув і визнав голодомор як геноцид проти нескореної української нації”¹.

У 1932-1934 рр. українська преса США і Канади постійно і дуже докладно інформувала своїх читачів про голод в Україні. Попри повну інформаційну блокаду, цензуру, яка, за свідченням іноземних журналістів, була найсуворішою за всю історію радянської Росії, „калічила без милосердя депеші закордонних кореспондентів, пропускаючи тільки такі невинні вислови, як „труднощі в прохарчуванні” та інші заходи², правда все ж просочувалася у засоби масової інформації. Іноземні кореспонденти, які були акредитовані в СРСР, писали про індустріалізацію й колективізацію в Радянському Союзі. Були серед них і такі, які захоплювалися її здобутками. Про голодомор же замовчували. Серед них був і Уолтер Дюранті - кореспондент часопису „The New York Times” з 1922 по 1941 рр. у Москві, який у своїх статтях про Радянський Союз, зокрема заперечував існування голоду в Україні, стверджуючи, що „будь-яке повідомлення про голод є сьогодні перебільшенням або зловмисною пропагандою”. 31 березня 1933 р. у „The New York Times” була опублікована його стаття „Росіяни голодні, але не голодують”, у якій Дюранті виправдовував примусову колективізацію сільського господарства. Приховуючи правду, він писав, що „нема ніякого фактичного голодування чи смертельних випадків від голоду, але є широко розповсюджена смертність від хвороб через недоїдання”. Пізніше визнав, що завжди відображав точку зору радянської влади, а не свою власну. У США за свої репортажі з Радянського Союзу отримав найпрестижнішу журналістську премію Пулітцера. Напередодні 70-ліття голодомору українські організації Північної Америки розгорнули кампанію з вимогою позбавити Уолтера Дюранті премії Пулітцера за свої репортажі 1932-1933 рр. з Радянського Союзу, які заперечували факт голодомору в Україні. До цієї кампанії приєдналися українці з усього світу, направивши до Пулітцерівського комітету майже мільйон листів, звернень. Українці Нью-Йорка протягом багатьох років у листопадові дні пам’яті жертв великого голоду маніфестували перед будинком редакції „The New York Times”. Український Конгресовий комітет Америки розіслав копії фільму „Жнива розпачу” кожному членові комітету, а також видавцю часопису „The New York Times”. Як свідчать документи, У.Дюранті знав про справжнє становище в УСРР. Він був одним з небагатьох зарубіжних журналістів, який міг подорожувати по Радянському Союзу, зокрема й по

Україні, де перебував влітку 1933 року. За твердженням американського історика Марка фон Хагена, до якого звернувся часопис „The New York Times” перевірити репортажі У.Дюранті з Москви, були „однобічними”. „Власне вони були переспівом офіційної пропаганди з пересмикуванням радянської статистики та уривки виступів її лідерів: Сталіна, Молотова, Кагановича, взяті з радянських газет без супроводжувального коментарю”. Марк фон Хаген переконаний, що Дюранті відіграв неабияку роль у визнанні Радянського Союзу Сполученими Штатами Америки. Саме завдяки цьому журналісту чимало ганебних фактів „великого експерименту” в СРСР лишилося поза увагою американської громадськості та політики. У.Дюранті „не лише приховав факт існування голоду, але й у своїх статтях намагався зобразити Радянський Союз у якомога привабливішому світі”. Пулітцерівський комітет після шести місяців вивчення справи, хоча і „визначив, що згідно з сучасними стандартами закордонного репортажу ці публікації є дуже низької якості”, а також, що „голод 1932-1933 років був жахливою подією, яка не отримала міжнародної уваги, на яку заслуговувала”, все ж свою премію У.Дюранті не відкликав. Цинічно пролунала заява пана Шульцбергера - видавця часопису „The New York Times”, що вони „вповні свідомі багатьох недотягнень у журналістиці Дюранті”, визнають їх, висловлюють жаль „за його пропуски-помилки”. Задовольнилися же співчуттям всім тим, хто потерпів у наслідок голодомору 1932-1933 рр.³

Та були й такі журналісти, завдяки яким світ все ж таки дізнавався про трагічні події в Україні. Один з них Гарет Джонс - випускник Абериствितського і Кембриджського університетів, радник із закордонних справ экс-прем'єр-міністра Великобританії Л.Джорджа. В одній із своїх статей писав, що твердо вирішив побачити на власні очі, як насправді живуть українські селяни. Це було тяжке завдання, адже журналістам було заборонено відвідувати села. Єдине, що можна було зробити, то це купити квиток до одного з великих міст, а тоді таємно на півдорозі вийти з потяга, що й зробив. Те, що побачив Гарет Джонс, його глибоко вразило. Він став одним з перших журналістів, який написав про страшний голод 1932-1933 рр. в Україні. Його статті друкувались у багатьох британських та американських газетах. І як результат, він був звинувачений радянським урядом у різних злочинах, включно з шпигунством, його ім'я було включено у „чорний список” ОГПУ, довіку заборонивши в'їзд на територію СРСР. Тодішній міністр закордонних справ СРСР Максим Литвинов оголосив його персоною нон-грата. Радянська влада та її прихильники на Заході, серед яких був і Уолтер Дюранті, намагались дискредитувати журналіста. Після перебування в СРСР Г.Джонс працював у Японії і Китаї, де 12 серпня 1935 р. був вбитий за нез'ясованих обставин. 2 травня 2006 р. у головному залі одного з найстарших корпусів університету Валії (м. Абериствित) було відкрито бронзову дошку з барельєфом Гарета Джонсона - „одного з перших журналістів, які повідомили про голодомор у радянській Україні 1932-1933 рр.”, як свідчить напис трьома мовами: англійською, валійською й українською. Робота була виконана українським скульптором з Торонто Олегом Лесюком. На відкритті пам'ятної дошки були і представники української громади Великобританії, Канади, США та Австралії. Посол України у Великобританії Ігор Харченко, виступаючи, сказав, що „українці, які пройшли через дуже важкі періоди в минулому, завжди будуть вдячні за кожне слово правди про історію України, що довгий час замовчувалась”⁴.

„Аналогічну роль чемпіона за правду про трагедію в Україні”, за твердженням Мілени Рудницької - відомої української журналістки, активної громадської діячки, заступника голови Українського громадського комітету рятуку України, який був створений у Львові 16 липня 1933 р., і який став фактично центром всієї політичної акції у зв'язку з голодом 1932-1933 рр. в Україні, - виконував в Америці Вільям Чемберлен, московський кореспондент бостонського часопису - досить поінформований і авторитетний в радянських справах журналіст. Він жив у Москві дванадцять років, добре знав російську мову. Його дружина була родом з України. Вони разом мали змогу побувати на Кубані, на Полтавщині і в околицях Білої Церкви Київської області. Повідомлення про страшний голод в Україні почав надсилати в Бостон з осені 1934 р., коли покинув назавжди Радянський Союз і почав працювати на Далекому Сході. На жаль, його повідомлення почали надходити у США з дуже значним запізненням⁵.

Майже через 50 років після цієї трагедії 20 березня 1982 р. часопис „The Ukrainian Weekly” писав: „...Як це не іронічно, але Сполучені Штати офіційно визнали Радянський Союз саме в 1933 році, коли від голоду вмирали мільйони людей... Оскільки СРСР був закритим суспільством, то режим тримав більшість західних журналістів і представників урядів якнайдалше від села, тому вони не могли бачити всього масштабу трагедії. Тих же журналістів, які все ж таки писали про голод, переважно або ігнорували, або таврували реакціонерами з боку багатьох впливових інтелектуалів, закоханих в ідею марксистської революції. Були також і такі, що казали: „Оскільки ми змушені жити з Радянським Союзом, то навіщо ж розгойдувати човен?..”.

В українських часописах Північної Америки була опублікована низка статей, де розповідалося про голод в УСРР, який був значно більшим ніж у 1921 р. Зазначалося, що тоді світова громадськість змогла надати певну допомогу радянській Росії і Україні, і таким чином врятувати багато людей. У 1932–1933 р. уряд СРСР намагався приховати справжнє становище, стверджуючи, що ніякого голоду немає і відмовлявся від будь-якої допомоги. Роз'яснювалось, що ця трагедія сталася через те, що врожаї в українських селах були повністю конфісковані. У той час, коли люди вмирали від голоду, продукти харчування вивозились за кордон.

22 червня 1932 р. „Український голос” - один з найбільших українських часописів, який видається українцями в Канаді, опублікував першу статтю, де йшла мова про голод в УСРР. Осінню того ж року в українській північноамериканській пресі з'явилися перші вістки про голодний канібалізм в Україні. 15 листопада 1932 р. „Вісник” - релігійний часопис, що видавався у Вінніпезі, помістив статтю під назвою „Людоїдство на Україні”, у якій вказувались і села, де були зафіксовані ці трагедії. Наведемо назви лише кількох із численних статей, опублікованих в українській пресі, що видавалась у Канаді і США: „Радянська Україна голодує” (Новий шлях, 28 червня 1932 р.); „Американські студенти розповідають про страхіття голоду на Україні” (Новий шлях, 6 вересня 1932 р.); „Чужинці про положення на Радянській Україні” (Новий шлях, 11 жовтня 1932 р.); „Англіїці про грізний голод на радянщині” (Новий шлях, 4 квітня 1933 р.); „Москва заперечує голод на Україні” (Свобода, 12 серпня 1933 р.); „За шість місяців у радянщині вмерли десять мільйонів людей з голоду” (Свобода, 12 липня 1933 р.); „Населення України тікає від

голоду світ за очі” (Свобода, 21 липня 1933 р.); „Україна вмирає з голоду” (Свобода, 31 липня 1933 р.); „Найбільша трагедія в історії України” (Український голос, 16 серпня 1933 р.); „Більшовики хочуть закрити голод перед світом” (Свобода, 22 серпня 1933 р.); „Очевидці розповідають про страхіття голоду на Україні” (Свобода, 26 серпня 1933 р.); „Українське збіжжя вивозять до Москви, а на Україні нема хліба” (Свобода, 12 вересня 1933 р.); „Чому на Україні голод?” (Український голос, 11 листопада 1933 р.); „Страхіття голоду на Україні” (Український голос, 10 січня 1934 р.).

Варто окремо зупинитись на статті з Праги голови жіночої національної української ради професора Р.Русової і секретаря доктора Х.Кононенко „Голод на Україні”, яка спеціально була написана для „Свободи” і опублікована 4 серпня 1933 р. І цей же часопис 7 листопада 2003 р. передрукував цей матеріал. У ньому був зроблений аналіз становища в сільському господарстві радянської України і показане справжнє становище, а також лунав заклик про необхідність надати допомогу⁶. Друкувались у пресі і листи із радянської України, які інколи все ж вдавалось переправити через океан. Були і живі свідки тих подій. На щастя дехто з українців, хоча їх було дуже мало, попри численні перепони все ж змогли вирватися з УСРР і потрапили на американську землю. Українська преса на своїх сторінках друкувала їх свідчення.

Голодомор мав місце й поза межами УСРР на території СРСР, зокрема у місцях компактного проживання українців. На Кубані, переважно в українських станицях: Полтавська, Уманська, Старо-Минська, Ново-Дерв’янківська, Ново-Малоросійська, Ново-Минська та інших*. Нищилось усе українське на теренах

* Зі станиці Полтавської було депортовано 17500 жителів, Уманської близько 45 тисяч. А незабаром станиця Полтавська, яка була заснована запорозькими козаками ще в кінці XVIII ст. (спочатку носила назву Полтавський курінь, 1842 р. отримала статус станиці) і в 1931 році її населення складало 15327 осіб - перестала існувати. Вона була навіть перейменована на Червоноармійську (лише в середині 90-х рр. XX ст. було відновлено стару назву). Станиця Уманська стала Ленінградською. Як тільки-но була прийнята постанова про виселення жителів станиці Полтавська (не випадково почався розгром українізації саме з цієї станиці – другої по значенню після Краснодару – українського культурного центру на Кубані) відразу почалася робота по вербуванню “благонадійних у політичному відношенні” червоноармійців і молодших командирів із селян. Серед них повинно було бути не менше 45% комуністів і 20% - комсомольців. Наголошувалось, що вихідці з України і Північного Кавказу не можуть бути завербовані. І уже на кінець грудня 1932 р. у станицю Полтавська було переселено 1500 червоноармійців: по 350 осіб з Ленінградського, Білоруського, Московського, 250 – з Українського і 200 – з Приволзького військових округів. У квітні 1933 р. у станиці нараховувалось 2300 осіб. Вони поселялись компактними групами, корінні жителі, навіть „благонадійні”, які залишилися, змушені були покинути своє господарство і переселитись у будинки депортованих односельчан. У ті дні часопис “Молот”, що видавався на Кубані, на першій сторінці великими літерами помістив повідомлення, що “нет больше станицы Полтавской – националистического кулацко-петлюровского гнезда на Кубани! Есть станица Красноармейская – верная опора советской власти и колхозного строя”. Далі був вміщений репортаж про стовітсоткове виселення мешканців станиці і про прибуття нових, а також повідомлялось, скільки муки, крупи інших продуктів було завезено до уже фактично нової як за назвою, так і за населенням станиці. І це в той час, коли в інших станицях лютував голод. У передовій статті цього ж часопису лунала засторога населенню Кубані врахувати сумний кінець станиці Полтавської і негайно виконати план по хлібоздачі. Мовляв, нехай знають українські націоналісти, що на черзі за Полтавською мають бути станиці Уманська, Старо-Минська, Ново-Дерв’янківська, Ново-Малоросійська, Ново-Минська та інші.

великого Радянського Союзу. Про ці події писав, зокрема, часопис „Новий шлях”: „Більшовики засудили повстання Українського Козацтва на Кубані” (31 січня 1933 р.); „Виселяють цілі села на Кубані до північних країв” (24 січня 1933 р.), „Радянська влада далі тероризує кубанців” (14 лютого 1933 р.) і т.д.

Найбільше уваги висвітленню голодомору в Україні приділяли такі українські часописи, в Канаді - „Український голос”, „Канадійський фермер”, „Новий шлях”, „Українські вісті” та ін., в США - „Свобода”, „Америка”, „Січ”, „Католицький провід”, „Народна воля”, „Народне слово” та ін. У жовтні 1933 р. у США вийшов перший номер англomовного тижневика „The Ukrainian Weekly”, який заснувала одна із найбільших і найвпливовіших українських організацій у Сполучених Штатах - Український Народний Союз (створена 1893 р., активно діє і нині). Одним із завдань цього видання було „повідомляти американське суспільство про події в Україні”. А вже на Заході тоді про український голодомор майже нічого не знали. Тож у 1933 р. українська діаспора особливо гостро відчула необхідність власного англomовного часопису⁷. І нині ця тема не сходить зі шпальт цього часопису. Коштами Українського Народного Союзу „The Ukrainian Weekly” отримує кожний конгресмен та урядовець США, а також представники канадської влади. У бібліографічному покажчику „Голодомор в Україні 1932-1933 років”, який був виданий 2001 р. в Україні при фінансовій підтримці української діаспори США, були перераховані публікації про голод в українській діаспорній пресі. Тільки у „Свободі” за два роки - 1932-1933 – були названі 84⁸. Хоча у цьому переліку відсутні публікації з інших українських часописів США і Канади.

Дуже активно діяли жіночі організації, зокрема Союз українок Америки, який створив Комітет негайної допомоги голодуючій Україні. Члени комітету намагалися ознайомити громадськість країни поселення з подіями в Україні через американську пресу з тим, щоб провести збірку коштів і вислати їх голодуючим. Виготовлені меморандум, листи і прохання були направлені до президента США, його дружини, конгресменів, сенаторів, різних урядових інституцій, фондаций, організацій релігійного і гуманітарного характеру, Червоного Хреста в Женеві, Американського Червоного хреста та ін. для проведення акцій на місцях. До речі, з адміністрації Президента, правда, після того як було вдруге направлено меморандум, повідомили, що уряд США „під цю пору не може зайняти будь-яке становище щодо ситуації в Україні”. Дружина Президента США Елеонора Рузвельт пообіцяла звернути увагу на цю проблему в найближчому часі. Ряд сенаторів і конгресменів також обіцяли розглянути отримані матеріали при найближчій нагоді. Були надіслані матеріали до провідних американських часописів. Із „The New York Evening Post”, наприклад, прийшла відповідь, що листа отримали, але не можуть помістити, бо не вистачає місця на власні статті, „The World Telegram” підтвердив отримання матеріалів, однак зазначив, що листів такого роду приходять сотні, то часопис мусить вибирати, що саме цікавить читачів, „The New York Herald Tribune”: „Ми маємо свого кореспондента і не покладаємося на Москву, то наш кореспондент ще раз поїде до СРСР”, „The New York Times” не дав жодної відповіді⁹.

Українці використовували будь-які можливості, щоб привернути увагу громадськості своєї країни до трагедії в радянській Україні. Багато зробив у цьому напрямку Михайло Лучкович – визначний український громадський діяч,

перший українець, який 1926 р. був обраний до Федерального Парламенту Канади. Він неодноразово під час виступів у Парламенті, зустрічей з політиками, громадськими діячами, у виступах в засобах масової інформації домагався донести як до уряду, так і населення своєї країни про трагічне становище в УСРР і домагався осуду голодомору¹⁰.

15 вересня 1933 р. Українська народна рада в Канаді видала англійською мовою бюлетень про голод в Україні, який був підготовлений на основі свідчень Марії Жук, яка того часу прибула з України до свого чоловіка в Канаді. Бюлетень розіслали з відповідними листами до державних чинників Канади, США, Великої Британії, Франції, Італії, Німеччини. Ці матеріали також були надруковані у канадському часопису „The Winnipeg Tribune”.

Українці США і Канади провели низку заходів проти голодомору в Україні з метою привернути увагу громадськості своїх країн, уряду, щоб домогтися від уряду СРСР дозволити надати допомоги голодуючим. Перші віча протесту відбулися 25 лютого і 2 квітня 1933 р. у Саскатуні і 25 березня - у Геффорді. Присутнім розповіли про справжнє становище в УСРР, зачитувались листи від голодуючих співвітчизників з материкової України, включно з вістками про канібалізм. У резолюції в Геффорді, зокрема наголошувалось, що „голод на Україні є обдуманний, викликаний червоними ватажками Кремля, щоби вигубити українських селян, які так вперто ставлять опір їх страшним прокрустівським експериментам” й лунав заклик надати допомогу, щоб врятувати людей від голодної смерті¹¹.

19 березня 1933 р. в Українському народному домі в Торонто відбулося протибільшовицьке віче проти штучно організованого голоду в Україні, скликане відділом Союзу українців самостійників (СУС) при співучасті товариств Український народний дім та „Просвіта”. Була ухвалена і відповідна резолюція. 2 квітня і 1 листопада 1933 р. українці в Торонто знову зібрались, щоб висловити протест проти „винищення” своїх колишніх співвітчизників в УСРР¹². 25 червня 1933 р. акції протесту мали місце у Віндзорі, 6 липня - у Монреалі. 23 червня Українська національна рада у Вінніпезі, яка об'єднала 17 організацій, влаштувала всеукраїнське віче, на якому були схвалені резолюції відносно становища в Україні, засуджено голодову облогу. Через три тижні, під час другого віча, яке було проведено у Вінніпезі тими ж об'єднаними силами у зв'язку з голодомором в Україні, представники прокомуністичної, прорадянської організації Товариство український робітничо-фермерський дім (ТУРФДім) атакували його учасників і вчинили бійку. Це був справжній рукопашний бій, під час якого використовувались стільці, залізні прутки й каміння. У залі читальні „Просвіта”, де відбулося зібрання, були вибиті вікна та понижене усе майно. Нападників вдалося викинути з приміщення. Вінніпезьке віче ухвалило резолюцію проти більшовицького режиму в Україні та проти комунізму в Канаді. У той же день відбувся мітинг-протест проти голодомору в Україні в іншому канадському місті - Судборі, на який теж напали українці-комуністи¹³.

„Український голос” тільки впродовж вересня - грудня 1933 р. постійно на своїх шпальтах вміщував заклики влаштовувати акції протесту і підписувати резолюції до державних чинників Канади та інших держав і міждержавних установ. Один з найстаріших і найбільших українських часописів у Канаді закликав

„протестувати проти творців голоду на Україні”. 17 вересня Союз українських самостійників (СУС) за підписом голови Мирослава Стечишина видав відозву до громадян, у якій зазначалось: „Нам треба протестувати, треба прилучити свій голос до голосів наших братів у Старім Краї і на еміграції в Європі. Союз Українців Самостійників кличе усе українське громадянство до акції протесту. Утворимо подібні віча в кожній місцевості в Канаді, де живе хоч найменший гурток українців. Піднесім такий сильний голос протесту, щоби цілий світ нас почув...”.

Старанням Союзу українських самостійників 17 вересня 1933 р. у залі Українського православного собору найбільшого густонаселеного українцями міста Вінніпег, яке довгий час називали українською столицею, відбулося масове віче. У схваленій резолюції підкреслювалося, що *московський уряд свідомо і доцільно нищить голодом українське населення і через те таїть голод перед світом* (виділено в оригіналі. - О.К.). Наголошувалось, що радянський уряд відмовляється приймати допомогу з Заходу. Біля собору зібралася юрба українських комуністів, та вони не наважилися вчинити бійку, тільки лунали поодинокі викрики на кшталт: „В Україні нема голоду”, „Голодують тільки ті, що не хочуть працювати” та інші. Заходами СУС подібні зібрання мали місце у багатьох канадських містах і населених пунктах, де компактно проживали українці: Скептон, Ешвил, Кловерлиф, Ледвин, Давфин, Силвер, Глен Елдер, Лейді Лейк, Норквей, Еллов Крік, Марлін, Стрий, Редвей, Кеппон, Калгарі, Едмонтон та ін.

Активно діяло і Українське національне об'єднання (УНО). Цією організацією були видані два заклики: 3 жовтня 1933 р. під назвою „Крайова Екзекутива УНО кличе всіх українців Канади до протестних акцій”, і 14 листопада 1933 р. - „Протестуймо проти винищення України Москвою: Спішімо з поміччю голодуючій Україні”. Заклики були звернені до кожного українця і українки „допомогти українському населенню на Східних Українських Землях.., бо в противному разі вкриємо себе ганебним соромом на віки!”. 24 листопада 1933 р. був проведений день національної жалоби, відбулися молитви. Збирались кошти для голодуючих. Українське національне об'єднання тісно співпрацювало у цьому напрямку з іншою українською організацією в Канаді - Стрілецькою громадою. Остання мала тісні контакти з подібними організаціями в Європі і на шпальтах свого друкованого видання „Новий шлях” інформувала українську громадськість Канади про хід акцій протесту на терені європейського континенту¹⁴.

13 жовтня 1933 р. українська громада у м. Ошаві провінції Онтаріо провела масовий мітинг протесту проти голоду й радянської політики, що до цього призвела. Його ухвали надіслали і до держдепартаменту США. Однак консульство у канадському м. Гамільтон отримало настанову обмежитися підтвердження того, що лист надійшов¹⁵.

Не можна не згадати й про діяльність ще однієї української організації в Канаді - Комітету українських політичних в'язнів (КУПВ). Його дії були направлені проти голоду на материковій Україні, а також проти безправного становища українців, які знаходилися під окупацією Польщі. Такі віча були проведені КУПВ у Вінніпезі, Едмонтоні, Монреалі, Торонто та в деяких інших містах і містечках Канади.

1934 р. в Едмонтоні й Саскатуні відбулися з'їзди Союзу українців самостійників, на яких було засуджено політику терору радянської Росії супроти України,

що “виявилася в кількох останніх роках систематичним знищенням українського населення, а в останнім році масовими розстрілами передових українців”. Підкреслювалось, що, “стоячи непохитно на становищі самостійності і суверенності української нації”, з’їзд „вважає теперішню окупацію українських земель радянською Росією, Польщею, Румунією та Чехословаччиною крайньо шкідливою для життєвих інтересів українського народу і небезпеки для світового миру” і ставилось завдання перед українцями Канади працювати „всіма можливими заходами в межах канадського громадянства для реалізації ідеї самостійності і суверенності України”¹⁶.

У Сполучених Штатах Америки перші всенародні віча протесту проти голодомору 1932-1933 р. в УСРР відбулися 13 вересня 1933 р. у Нью-Йорку, 16 жовтня 1933 р. - у Філадельфії. 26 жовтня 1933 р. у Рочестері у подібних заходах взяли участь усі українські товариства і братства, політичні та освітні організації (крім прокомуністичних). 28 жовтня 1933 р. у Детройті був створений так званий безпартійний комітет, зусиллями якого відбувся похід вулицями міста і проведене віче проти „поневолення і нищення населення голодом на великій Україні московською владою”. Під час походу поширювали брошури з фактами про справжнє становище в Україні.

Українська громадськість намагалась донести правду про голод в радянській Україні до Президента США. Серед перших українських організацій, які звернулись до адміністрації, були американські ветерани війни українського походження Нью-Йорка. 18 вересня 1933 р. вони надіслали декілька статей і повідомлень з преси міністру пошти і телеграфу Джеймсу Дж. Фарлею, який також обіймав посаду голови комітету Демократичної партії у рідному штаті Рузвельта (Нью-Йорк). Лист, як зазначали в одному з комітетів, перед тим, як передати у держдепартамент, був „начинений політичним динамітом”. Він не був залишений без відповіді, зазначалось, що ознайомилися з ним „з цікавістю”.

Багато листів до Президента США надходило і від численної і активної української громади в Канаді. 2 жовтня 1933 р. її представники у м. Ворді провінції Манітоби у своєму листі прохали Ф. Рузвельта „простягти руку „допомоги” й „підтримати” мільйони голодуючих на Україні й Північному Кавказі. Того ж дня до нього зверталась Українська національна рада Канади. Американський генеральний консул у Вінніпезі отримав розпорядження інформувати керівників організації, що ці обставини „схоже, не зачіпають безпосередньо американських громадян чи інтересів США, тому держдепартамент не в змозі вжити жодних заходів”¹⁷.

У жовтні 1933 р. українські організації у США: Об’єднання української організації в Америці (УОА), Український народний союз, „Провидіння”, Українська народна поміч, Злучені українсько-американські демократичні клуби, Комітет допомоги голодуючій Україні та Центральний комітет українських американських національних організацій Нью-Йорка – направили Президенту США меморандум, де йшла мова про голод в Україні, а також висловлювався протест проти визнання СРСР американським урядом¹⁸.

Об’єднання українських організацій в Америці разом з іншими українськими організаціями влаштували у листопаді 1933 р. низку акцій під гаслом “Спасіть Україну від голодної смерті!”, а 19 листопада 1933 р. оголосили Днем

національної жалоби. Так, наприклад, у відозві до українців Нью-Йорка взяти участь у акції протесту, наголошувалось, що мета походу – звернути увагу американців на страждання української нації від штучно створеного голоду, що постав внаслідок рішення радянського уряду примусово провести колективізацію сільськогосподарства в УСРР. Щоб зламати опір селян, у них конфіскували усі продукти харчування, свідомо прирікаючи останніх на голодну смерть, у той же час експортуючи збіжжя за кордон. У результаті голодомору в Україні загинули мільйони людей. Тисячі українців американських міст: Нью-Йорка, Чикаго, Міннеаполіса, Бостона, Фултона, Сент Пола та інших вийшли на вулиці, протестуючи проти національного геноциду, який чинила Москва. Деякі маніфестації пройшли спокійно та в деяких мали місце сутички з українськими прокомуністичними організаціями. Так, 28 листопада 1933 р. під час демонстрації у Нью-Йорку зазнали нападу комуністів і не тільки українців, але й росіян та інших національностей, „одним словом правдивим комінтерном”. „Це були, „христини” нашої демонстрації цього дня”, зазначав кореспондент часопису „Свобода”. На учасників маніфестації 17 грудня 1933 р. у Чикаго, яка проходила на знак протесту проти голоду в радянській Україні, у якій взяли участь близько трьох тисяч українців, напали комуністи-українці. Вони „кидали на демонстрантів каміння та били металевими прутами”. Наступного дня американські часописи помістили інформацію про сутичку між українцями, в результаті якої близько 100 осіб було поранено. Зіткнення між двома групами українців відбулися в Бостоні, Детройті, Бриджпорті¹⁹.

На захист голодуючих піднялася і церква. Єпископ Української католицької церкви Василій Ладика 13 вересня 1933 р. у пастирському слові „У хвилі народного горя” звернувся „до всіх вірних в Канаді в справі погибаючих братів на Великій Україні” і закликав „прилучитися до цього протесту і смутку та об’явити його цілому світу”. Це послання опублікував едмонтонський часопис „Українські вісті”. Архієпископ Іоан Теодорович - найвищий ієрарх УГПЦ, який очолював Українську греко-православну церкву в Канаді, звернувся з архіпастирським посланням „До Вірних Української Православної Церкви в Америці і Канаді”, яке було опубліковано у Вінніпезькому „Віснику” 1 вересня 1933 р. Костянтин Богачевський – голова Української католицької церкви у США у своєму зверненні до віруючих наголошував, що християнським обов’язком є голодного нагодувати. Священик підкреслював, що „ніколи, мабуть, цей обов’язок не стояв перед українцями в такій грізній та силі, яке стоїть сьогодні, в обличчі факту, що мільйони братів і сестер конають голодною смертю”. Він закликав до рятування мільйонів земляків від голодної смерті. 24 грудня 1933 р. по всій країні Українська православна церква відслужила молебень за голодуючих в Україні, а також провадився для них збір коштів²⁰.

Масові заходи української громади, головним чином завдяки зусиллям Українського народного союзу та Об’єднання українських організацій в Америці, мали результати. Конгрес США був змушений розглянути справу Великого голодомору. Конгресмен Гемілтон Фіш молодший зі штату Нью-Йорк запропонував Палаті представників резолюцію № 399, що закликала СРСР „не чинити перешкод на шляху американських громадян, які намагаються надати допомогу у формі грошей, продуктів та інших предметів першої необхідності в охоплені голодом регіони, чи якимось полегшити жахливі страждання, спричинені голодом”.

28 травня 1934 р. Палата представників США прийняла резолюцію № 399 із засудженням великого голоду в Україні. Однак Радянський Союз не лише „відмовився вжити конкретних заходів для боротьби з голодом, ...але й використав голод як засіб скорочення кількості населення України, придушення політичних, культурних та національних прав українців”.

1934 р. заходами Об'єднання українських організацій в Америці була опублікована брошура під назвою „Голод в Україні”, в якій містився повний текст резолюції Палати представників, а також уривки із репортажів про голод в Україні, які були опубліковані у провідних американських, канадських, англійських часописах. У брошурі були вміщені також повні тексти листів від міністра закордонних справ СРСР М.Литвинова та радника радянського посольства у Вашингтоні, у яких вони всі матеріали про голод називали брехнею, стверджуючи, що за даний період населення радянської України нібито зросло²¹.

Говорячи словами згадуваної нами Мілени Рудницької, *йшла боротьба за правду про великий голод*²² (виділено нами. - О.К).

Та не всі українці у Сполучених Штатах Америки і Канаді, як й інших країн поселення, визнавали існування голоду, репресій в радянській Україні. Серед них були так звані прогресисти, які стверджували, що це все вигадки, брудні наклепи на першу в світі соціалістичну державу її ворогів, у лавах яких активно діють українські буржуазні націоналісти. У Канаді, це в першу чергу Товариство український робітничо-фермерський дім - прокомуністична, прорадянська організація. Її керівники, зокрема Іван Навізівський, Матвій Попович, Матвій Шаткульський були серед тих, хто стояв у джерел створення Комуністичної партії Канади. У міжвоєнний період ТУРФДім була досить-таки впливовою організацією. Слід назвати і Робітниче допомогове товариство, Українську соціал-демократичну партію Канади, які активно співпрацювали з ТУРФДім. У США це - Союз українських робітничих організацій, Українська секція Міжнародної робітничої організації (МРО) та інші.

Необхідно зазначити, що і серед “прогресистів” були особи, які, спершу вважаючи розмови про голод в радянській Україні інсинуацією націоналістів, все ж через деякий час змушені були визнати факт його існування. Данило Лобай - член ЦВК ТУРФДім і один з редакторів його друкованого органу „Українські робітничі вісті” стверджував, що восени 1933 р., коли вже не було жодного сумніву, що вісті про жахливі події в Україні є правдиві, запропонував членам центральних комітетів робітничих організацій, які не погоджувалися з ура-революційною політикою партії, виступити публічно із заявою-протестом проти московського комуністичного терору в Україні. Та ніхто Д.Лобая не підтримав²³.

Усе ж після п'ятнадцяти років монолітності Товариства український робітничо-фермерський дім почала формуватися опозиція, яку очолив Данило Лобай. Спершу він поставив під сумнів події, що відбувалися в Україні: судові розправи над „ворогами народу”, над партійними, державними і громадськими діячами, репресії проти творчої інтелігенції. Поставив під сумнів арешт українського письменника і громадського діяча Івана Сірчана, який п'ять років жив і працював у Канаді й багато зробив для української спільноти цієї країни. 1929 р. він повернувся в Україну і незабаром був арештований. Така ж доля спіткала активного

громадського діяча Івана Сембая. У Канаді він викладав на вищих освітніх курсах ТУРФДім, був одним з організаторів Товариства допомоги визвольному рухові на Західній Україні, директором студентського Інституту в Едмонтоні. 1932 р. „за революційну діяльність” був депортований з Канади до СРСР, де незабаром, як і Мирослав Ірчан - український поет, прозаїк, публіцист, драматург, перекладач, літературознавець, журналіст, видавець, редактор, громадський діяч (перебуваючи з 1923 р. по 1929 р. у Канаді, багато зробив для розвитку і зміцнення ТУРФДім, зокрема театрального мистецтва у відділеннях цього товариства), був заарештований за „націоналістичну контрреволюційну діяльність” і „шпигунство в користь нацистської Німеччини”. Обидва діячі „признались” і були „відповідно покарані”, тобто знищені більшовицькою владою. Тільки дві особи в ТУРФДім: Данило Лобай і Том Кобзей не „задовольнились” такою відповіддю. Незабаром Д.Лобай разом з своїм колегою І.Зелезом (І.Юзетей) опублікували брошуру „За дійсне вияснення положення в Радянській Україні”, яку розіслали всім читачам „Українських робітничих вістей”, що викликала широкий резонанс серед членів і прихильників прокомуністичної організації. Більшість вимагали виключення з товариства їх авторів. Та все ж декілька членів ЦВК ТУРФДім і РЗТ: Т.Кобзей, С.Хвалибога, Т.Пилипас, М.Смит (Семанців), М.Кашак, І.Пастух, Т.Кульчицький, О.Хоміцький, М.Гандзюк висловили солідарність з твердженням своїх колег. Ця група отримала назву „лобайщина”, вийшла з ТУРФДім, згодом оформилась в Українську робітничу організацію і приєдналась до Комітету українців Канади²⁴.

Більш ніж півстоліття потому, у 1990 році, Петро Кравчук – один із лідерів, багатолітній голова Товариства об'єднаних українських канадців, член ЦК Комуністичної партії Канади - визнав, що ТУРФДім виключило 30 провідних активістів, бо вони, твердячи про голод в Україні 1933 р. „буцімто стали знаряддям капіталістичної пропаганди”²⁵. У своїх спогадах „Без недомовок”, які були видані у 1995 р., Петро Кравчук писав, що Д.Лобай, будучи редактором друкованого органу ТУРФДім, а Т.Кобзей – скарбником ЦВК ТУРФДім, „грубо і зневажливо поводитись з рядовими членами, тому не одержали широкої підтримки з їхнього боку. Лише поодинокі члени наших організацій в різних місцевостях Канади заявили про свою солідарність з „лобайцями”. Проте керівник „прогресистів” Петро Кравчук, оцінюючи причини виникнення „лобайщини”, змушений був визнати, що позиція, яку зайняв Д.Лобай і його прибічники, „була правильною, незважаючи на індивідуальну їхню поведінку”. Тим не менше стверджував, що „і сьогодні” (нагадаємо, що книга була видана у 1995 р. – О.К.) є поодинокі члени ТОУК (колишні члени ТУРФДім), які й далі вважають, що Лобай і Кобзей неправду писали і говорили²⁶.

Питання голодомору 1932-1933 рр. в Україні ще з більшою силою розколело українську діаспору, і не лише США і Канади, але й усього світу - і посилило її протистояння на десятиріччя.

Завдяки активним діям української діаспори світова громадськість дізнавалась про голодомор 1932-1933 рр. у радянській Україні. Знали про трагічні події і у адміністрації Президента та відбувалися лише відписками. Її зусилля виявилися марними через цілковиту байдужість тодішньої американської влади до трагічної долі українських селян, які стали жертвами геноциду. Понад півстоліття

потому у доповіді американської конгресової Комісії з дослідження голоду в Україні вперше на державному рівні були зроблені висновки: „Сталін і його оточення вчинили геноцид проти українців у 1932-1933 рр.” і „Американський уряд вчасно отримувач достатньо інформації про голод 1932-1933 років в Україні, однак не визнав цього публічно й по суті не реагував”. Фактично з встановленням й підтриманням добрих відносин з СРСР, „адміністрація Рузвельта брала участь, хоча й не безпосередньо, у ймовірно найуспішнішому в історії запереченні геноциду”²⁷.

Нині Україна^{27-а} й ряд країн світу, в тому числі США і Канада, на державному рівні визнали і засудили голодомор 1932-1933 років українського народу. В цьому, безперечно, велика заслуга української зарубіжної громади. Не можна не погодитися з твердженням українського історика Станіслава Кульчицького, який „вперше в українській радянській історичній науці поставив питання про голод 1932-1933 рр. й проаналізував причини і характер”²⁸, що вклад добре організованої північноамериканської діаспори в розкриття найбільш страхітливої злочину Кремля був вирішальним²⁹.

Попри те, що пройшло 75 років від дня однієї з найбільших трагедій українського народу, світ ще надто мало знає про неї. І тому і нині це один із напрямків діяльності наших колишніх співвітчизників і, що дуже важливо, їхніх нащадків. Робиться це все для того, як зазначав в одному із своїх звернень Конгрес Українців Канади – найбільш масової і впливової організації українців у Канаді, „в ім'я нинішніх і прийдешніх поколінь, ...аби пам'ять про них завжди була живою, а ці страшні події ніколи не повторювалися ні з жодною з націй світу”³⁰.

„Боротьба за правду про великий голод” українською діаспорою Північноамериканського континенту продовжується і сьогодні „з метою піднесення рівня свідомості про Голодомор, а також досягнення... спільної мети - визнання Голодомору на всіх урядових рівнях актом Геноциду проти українського народу”³¹.

¹ *Панько Леся*. Лена Онушко-Тиховська «Не забуваймо 1932-1933 рр.». – К., 2007 // Новий шлях. - 2007 - 22 листопада (№46).

² Більш докладно див.: Рудницька Мілена. Боротьба за правду про великий голод // Рудницька Мілена. Статті. Листи. Документи – Львів, 1997. – С.387-390.

³ *Kuropas Myron*. Making omelets at The New York Times // The Ukrainian Weekly. – 2003 – March 9; Duranty in the news, as New York Times deals with scandal // The Ukrainian Weekly – 2003 – June 1; Stuttaford Andrew. Prize specimen: the campaign to revoke Walter Duranty's Pulitzer // The Ukrainian Weekly – 2003 – June 29; Story of Duranty's Pulitzer continues to reactive international exposure // The Ukrainian Weekly – 2003 – July 4; Ревкнів Роман. Анулюйте Пулітцерівську премію Дюранті // День (Київ). – 2003. – 23 жовтня; УККА розіслав фільм „Жнива розпачу” до комітету нагороди Пулітцера та „The New York Times” // http://www.brama.com/news/press/2003/11/03111ucca_durantypulitzer.html; Х.В.-Ф. В.Дюранті не позбавили нагороди Пулітцера // Свобода (Джерсі-Сіті). – 2003. – 28 листопада; Мейс Джеймс. Повість про двох художників // День. – 2003 – 16 липня (№ 120);

Денисенко Марина. В Америці переглядають доробок журналіста, що заперечував Голодомор // <http://www.brama.com./survey/messages/24369.html> (16.11.2006); Гунчак Тарас. Дволикість журналіста Дюранті // <http://www.eedi.org.ua/eem/5-4.html> (16.11.2006); Волтеру Дюранту залишили Пулітцерівську премію // http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/story/2003/11/printable/031122_pulitzer_decisi (16.11.2006); Кореспондент „The New York Times” В.Дюранті приховував найбільший злочин людства // <http://old.telekritika.kiev.ua/print.php?u=http://www.telekritika.kiev.ua/news/?id=257...> (16.11.2006); І.Яросевич. Проф. Фон. Гаген: „Дюранте був ганьбою для „Нью-Йорк Тайм” // Свобода. – 2003. – 31 жовтня; Нагорода для Волтера Дюранті – пляма на репутації „The New York Times” // Свобода. – 2005. – 2 грудня (№ 48).

⁴ *Мейс Джеймс*. Повість про двох художників // День (Київ) – 2003 – 16 липня; Відкрито пам’ятну дошку валийцеві, якого вбили за Голодомор // <http://maidana.org/statistic/news/2006/1146762600.html> (21.12.2006); Любомир Луцюк: Вшануймо правду, пам’ятаймо Гарета Джонса // [http://maidan.org.ua/news/for-print.php3?bn=maidan_mai&key=1146205812\(29.05.07\)](http://maidan.org.ua/news/for-print.php3?bn=maidan_mai&key=1146205812(29.05.07)); Вшанування журналіста, який писав правду про Голодомор // Новий шлях (Торонто). – 2006 – 4 травня (№ 18); Шпір Маргарета. Людина, що забагато знала, або журналіст, який наслідився сказати правду // Новий шлях – 2006 – 16 листопада (№ 45).

⁵ *Рудницька Мілена*. Боротьба за правду про великий голод // Рудницька Мілена. Статті. Листи. Документи – Львів, 1997. – С.399–400.

⁶ Як комуністи готували голод // Свобода. – 2003. – 7 листопада.

⁷ Байдюк Зореслав. Газета - носій інформації про Україну в США // <http://www.voanews.com/ukrainian/2006-12-13-voa2.cfm?renderforprint=1> (21.12.2006).

⁸ Голодомор в Україні 1932-1933 рр. Бібліографічний покажчик – Одеса–Київ, 2001 – С.94–106.

⁹ *Куровицька Ірина*. Акції Союзу українок Америки під час Великого голоду в Україні // Свобода. – 2003. – 15 серпня.

¹⁰ *Макар Віталій*. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади – Чернівці, 2006 – С.176.

¹¹ *Марунчак Михайло*. Нація в боротьбі за своє існування. 1932 і 1933 в Україні і діаспорі. – Вінніпег, 1985 – С.44.

¹² *Войценко Ольга*. Літопис українського життя в Канаді. Том 4. Доба росту й диференціації: роки 1930–1939. – Вінніпег, 1969 – С.153–155,179.

¹³ *Марунчак Михайло*. Нація в боротьбі за своє існування. 1932 і 1933 в Україні і діаспорі. – С.45, 90–92.

¹⁴ Там само. – С.47, 99, 100.

¹⁵ *Сидорук Аркадій*. Історія, дипломатія і мораль // Дзеркало тижня. – 2008 – № 26 – 12–18 липня.

¹⁶ *Лазарович П.І.* Союз українців самостійників і українська визвольна справа // Ювілейний альманах для відмічення 50-ліття праці “Українського голосу”. 1910–1960. – Вінніпег, 1960. – С.94–95.

¹⁷ *Сидорук Аркадій*. Вказана праця // Дзеркало тижня. – 2008. – 12–18 липня.

¹⁸ *Давиденко В’ячеслав*. „Свобода” про голод 1933 року // Українська заморська твердиня. Ювілейний альманах у 75-річчя Українського народного союзу. 1894–1969. – Джерсі-Сіті – Нью-Йорк, 1969. – С.260–261; *Марунчак Михайло*. Нація в боротьбі за своє існування. 1932 і 1933 в Україні і діаспорі. – С.49–50.

¹⁹ Див. *Куропась Мирон*. Українсько-американська твердиня. Перші сто років Українського Народного Союзу. – Острог–Чикаго, 2004. – С.285; *Марунчак Михайло*. Нація в боротьбі за своє існування. 1932 і 1933 в Україні і діаспорі. – С.51; *Куропась Мирон*.

Українські піонери американських прерій. Українці в Чикаго й Іллінойс, 1890–1949 // Українці в Чикаго й Іллінойс в тисячоліття хрещення України. Збірник-довідник. – Чикаго, 1989. – С.41.

²⁰ *Марунчак Михайло*. Нація в боротьбі за своє існування. 1932 і 1933 в Україні і діаспорі. – С.48,52.92-95, 109–110.

²¹ *Куропась Мирон*. Українсько-заморська твердиня. Перші сто років Українського Народного Союзу – С.285–286.

²² *Рудницька Мілена*. Боротьба за правду про Великий голод // Свобода (Джерсі–Сіті). – 2003. – 31 жовтня (№ 44); *Рудницька Мілена*. Боротьба за правду про Великий голод // *Рудницька Мілена*. Статті. Листи. Документи. – Львів, 1998. – С.380–433.

²³ *Лобай Данило*. Комуністичний рух серед українців // Пропам'ятна книга Українського народного дому в Вінніпегу. – С.756.

²⁴ *Кравчук Петро*. Без недомовок. Спогади. – К., 1995. – С.32–33; *Марунчак Михайло*. Історія українців Канади. Т.2. Друге видання. – Вінніпег, 1991. – С.78.

²⁵ *Кравчук Петро*. “Частка наших звитяг та болю” // Україна. – 1990. – № 7 – С.6.

²⁶ *Кравчук Петро*. Без недомовок. Спогади. – С.33.

²⁷ *Сидорук Аркадій*. Історія, дипломатія і мораль // Дзеркало тижня. – 2008. – 12–18 липня.

^{27-а} Уперше офіційно на урядовому рівні було визнано факт голоду в Україні 1932–1933 рр. лише в 1987 році. Вперше за 55 років після трагедії член політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України Володимир Щербицький, виступаючи у Києві на урочистому засіданні, присвяченому 70-річчю проголошення радянської влади в Україні, порушив сталінське табу і вимовив слова “голод 1933 року”.

²⁸ *Веселова О.* Українська голгофа у першому в Україні бібліографічному виданні // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Вип. 9. – К., 2003. – С.438.

²⁹ *С.В.Кульчицький*. Голод 1932–1933 рр. в Україні як геноцид. – К., 2005. – 41–42.

³⁰ Звернення КУК з нагоди відзначення Голодомору-Геноциду на Україні, 1932–33 рр. // <http://www.ucc.sk.ca/pdf/20061124UCCGreatFamine.pdf>.

³¹ Відмічення у Канаді 75-річниці Голодомору. Звернення Всеканадського комітету для відмічення 75-ої річниці Голодомору 29 січня 2008 р. // Гомін України. – 2008. – 6 лютого.